

Kétszáz éves a festő-fényképész

1812. január 11-én anyakönyvezték Kolozsvárott, a református egyházközségben Szathmári Pap Károly néven a XIX. század egyik legjelentősebb képalkotóját. Hősünk ma is ifjonti lelkesedéssel tör az általa elérni vágyott világhír felé; a nyugat-európai aukciósházak lámpással keresik erősen piacképes fényképeit, Romániában pedig pénzérme kiadásával emlékeztek meg születésének bicentenáriumáról.

A külhoni publikációkon (Árvay Árpád regényén és Murádin Jenő monográfiáján) kívül a Magyar Fotográfiai Múzeum akkori igazgatója, Kincses Károly 2001-ben kiadott egy karsú kis kötetet (a kollekciónkban megtalálható hatvanhárom kép bőséges válogatásával), így legalább annyit tudhatunk Szathmáriról, amennyit mindenképpen illik róla bicentenáriuma kapcsán elmondani.

Életrajzi vázlat

A kolozsvári Református Gimnáziumban tanult. 1927-ben jelentkezett a bécsi festőakadémiára. Az elutasítás kudarcélménye nem szegte kedvét. 1829-ben hivatalnok apja sikkasztott, és az adósságból az öngyilkosságba menekült. Ez a negatív élmény meghatározta Szathmári életét; egyrészt 1835-ig neki is hivatalnokként kellett dolgoznia, másrészt a szomorú eset példája megedzette, és célratörővé tette. (1842–43-ban például füzetsorozatot készített „Erdély képekben” címmel, de a kiadási, nyomtatási és értékesítési nehézségek okozta anyagi csődöt Bécsben hátrahagyva, az adósságot nagybátyja nyakába varrta...) Szathmárinak az 1830-as évek közepén sikerült elhagynia Kolozsvárt; Bécsbe költözött, ahol szintén hivatalnokként dolgozott, de festegetett is. Az 1834-ben készített Déryné-arckép ismertté tette a nevét. Elhárította: külföldi tanulmányútra megy. Olaszországból visszatérve és alkotóerejében megerősödve beiratkozott a bécsi művészeti akadémiára. Művészportréinak reprodukcióit közölték a kor illusztrált magyar folyóiratai.

Az 1840-es évek elején, Kolozsváron festőműtermet rendezett be. 1843-ban a borszéki fürdőkben nyaraló előkelő románokról készített

portrékat. Ezeknek a munkáknak kapcsán ismerkedett meg Gheorghe Bibescu herceggel, aki az éppen akkor megnősült Szathmárinak azt javasolta: költözzön Bukarestbe. Hősünk, a magyar akvarellista festőművész elfogadta a meghívást – és így vált román fényképésszé. 1843 őszén Bukarestbe tette át működési helyét, de munkálkodása e korai időszakának gyümölcsét négy év múlva a várost elpusztító tűzvész nagyrészt megsemmisítette. Művészi tevékenységének feltárása azért nehéz, mert alkotásait végzetszerű, elkerülhetetlennek látszó rossz sors üldözi, visszatérő módon, különböző időpontokban és helyeken eltűnnek, fellelhetlenné válnak, vagy elenyésznek...

Szathmári egy műtárgyfotó papírnegatívjára feljegyezte, hogy az az általa 1848 novemberében készített első fénykép. Ezzel a gesztussal azoknak a biedermeier festőknek a körébe lépett, akik a XIX. században megpróbálkoztak az új képalkotási-képkészítési módszerrel. Szathmári az 1850-es évek elején Bukarestben fényképésműtermet rendezett be, de – sok fényképező festőtársával ellentétben – az ecsetet sem tette le. A fényképezési tevékenység megkezdésével egy időben utazásokba kezdett, a Közel-Keleten kívül 1851-ben Londonban is megfordult, ahol a világkiállítás megtekintése mellett nagy mennyiségű fényképészeti eszközt vásárolt.

1853-ban a Törökország felosztására törekvő Oroszország háborút indított a Krím félszigeten. 1854-ben először Nagy-Britannia, majd Franciaország, 1855-ben Piemont avatkozott be a harcokba a törökök oldalán. A szövetségeseknek 1855-ben sikerült bevenniük Szevasztopolt. A harcoknak az 1856-ban megkötött békeszerződés vetett véget, amelyben kimondták a Fekete-tenger semlegességét, és Törökországot függetlennek nyilvánították. Szathmári először a Bukaresttől „kőhajításnyira” állomásozó hadba indulókat fényképezte, majd elutazott a harcok színhelyére, és ott is készített felvételeket. Képeiből albumokat állított össze, és ismeretségei felhasználásával uralkodóknak ajánlódta őket. Ezzel a gesztusával az önreklámkozás (Self Promotion) valóságos XIX. századi

világbajnokává vált. 1855-ben a párizsi világkiállításán is bemutatott egy – kétszáz képet tartalmazó – válogatást. Hosszú lenne felsorolni, miért, de jelenleg meglepő módon úgy tűnik: a Szathmári-hadialbumok nem találhatóak meg, vagy megsemmisültek. Ez azért is döbbenetes, mert a megajándékozottak – akikre Szathmári képhátoldalain is hivatkozott: Ferenc József, III. Napóleon és Viktória királynő – jelentős és máig létező múzeumokat, könyvtárakat, levéltárakat alapítottak, működtettek. 1855 márciusában Ferenc József az ajándékba kapott fotóalbumot kitüntetéssel vizionozta; hasonló módon járt el a württembergi uralkodó is. 1855. június 6-án a háborús fényképeket tartalmazó kötetet III. Napóleon nevében Eugénia császárnő vette át Szathmáritól. Az alkotót hat héten belül fogadta Viktória királynő, valamint Albert herceg; ők is aranyéremmel honorálták az ajándékozás gesztusát.

2001-ben Párizsban, a Musée de l'Armée-ben, az Invalidusok Dómját körbevevő épület-együttesben láttam egy fotókiállítást, amely a krími háborúban készített fényképeket mutatta be. Az előzőekben vázolt XIX. századi fogadtatáshoz képest kissé meglepő módon a francia hadimúzeum számára az időpont és a helyszín a fontos, ők – mint kérdésekre elmondták – nem foglalkoznak a kép készítőjével...

Szathmári 1857-ben megpályázta az Erdélyi Múzeum Egyesület igazgatói állását, de addig elért eredményei nem bizonyultak elegendőnek. Ezután Bukarestben fényképezéssel és festéssel foglalkozott. 1858-ban már Alexandru Ioan Cruza fejedelem udvari fényképészének mondhatta magát. 1859-től három évig dolgozott azon az uralkodó feleségének készített fotóalbumon, amelyben a román főváros nevezetességeit örökítette meg. Az 1860-as évek elejétől ismét a nyugat-európai fővárosokba utazott, ahol nyilvános tárlatokon bemutatta fényképeit is.

1866-ban az új uralkodót elkísérte országjáró körútjára, és vaskos albumot állított össze képeiből. I. Károly – elismerésképpen – megtartotta Szathmári korábban kivívott udvari fényképészi címét, egy hamburgi kiállításon pedig bronzéremet kapott a „Románia-album” néven ismertté vált összeállításért. 1873-ban egy külföldi utazásán arca megsérült. 1877–1878 között az orosz–török háborúban ismét fényképezett, rajzolt és festett, képeit közölték a nyugat-európai illusztrált lapok.

1881-ben Budapesten a Múcsarnokban majdnem száz képéből álló válogatást tett közszemlére a Képzőművészeti Társulat. 1883-ban saját bukaresti házában litográfiai sokszorosító intézetet rendezett be, és ott saját műveivel díszített kiadványokat készített egészen 1887-ben bekövetkezett haláláig. Az épületet 1939-ben lebontották, illetve átépítették az Akadémiának adományozott hagyatéka számára. Ez az új ház viszont 1944-ben megsemmisült.

*

Nem állíthatjuk, hogy Szathmári Pap Károly Magyarországon az állami fotógyűjtemények sztárja lenne: a Magyar Nemzeti Múzeum három, a Néprajzi Múzeum két fényképét őrzi. 2011 novemberében a Közép-európai Kulturális Intézetben megrendeztek ugyan egy vetített képes előadást életéről, 2012 januárjában pedig a Budapesti Román Kulturális Intézetben láthattunk egy kis kamarakiállítást fotóiból, a Magyar Nemzeti Múzeum viszont ez év nyarán inkább két másik XIX. századi erdélyi fotográfus munkáit tárta a nagyközönség elé... Ezzel a tárlattal nem büszkélkedhet a fotótörténészakma, hiszen Szathmári bicentenáriumán a száznyolcvan éve született Veress Ferenc és Orbán Balázs egykori képeinek *egy részét* nem is eredetiben, hanem csak elektronikus reprodukcióban láthattuk!

Két képének rövid ismertetése

2003-ban a hazai sajtóban több cikk jelent meg arról, hogy már százmillió forintos nagyságrendű összegért is vásárolnak hazánkban festményeket árverésen. Minden rábeszélőkészségemet latba vetve tudtam csak megjelentetni a *Műértő* című műkereskedelmi folyóiratban egy kis írást arról, hogy még 1999-ben Londonban, a Sotheby's árverésén 441 500 angol fontért (mintegy százhatvanmillió forint) kelt el Szathmárinak egy tizenegy (!) népviseleti fényképét tartalmazó kolligátuma...

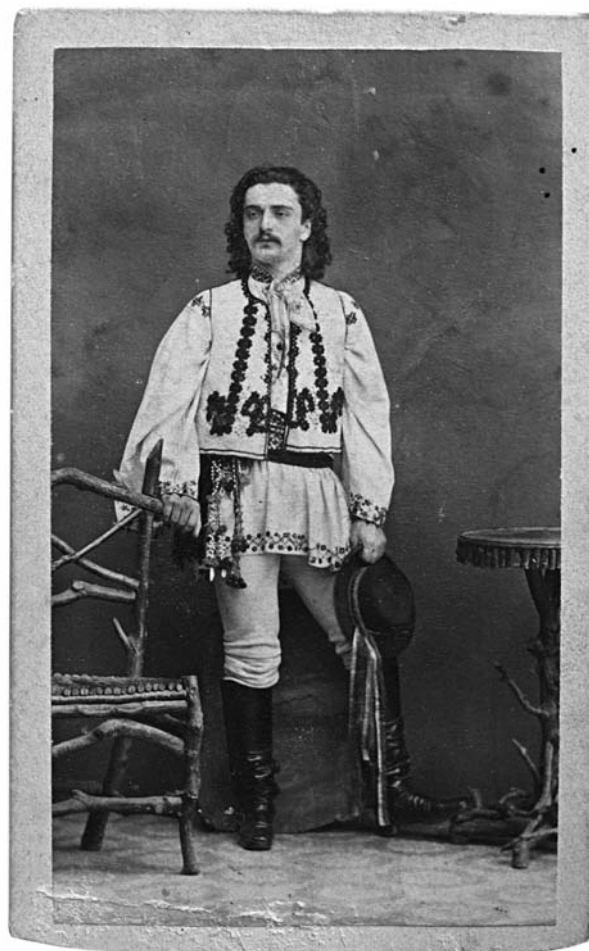
Úgy vélem, hogy *minden* Szathmári-fénykép fontos, és ezért jelen írásomhoz két, magántulajdonban lévő, névjegykártya nagyságú fotó (úgynevezett vizitkép) reprodukcióját mellékelem. A képhátoldal ábrájából (verzóból), valamint a kissé régies, sőt, mai szemmel már hibás megfogalmazású-helyesírású szövegből egyértelműsíthetően korábbi munka egy rajz vagy

1. ábra. Szathmári Pap Károly reprodukciója egy rajzról/festményről. 1860-as évek, albumin vizitkép

2. ábra. A reprodukciós fénykép hátoldala

3. ábra. Szathmári Pap Károly vizitkép méretű fényképe egy ifjú férfiról. 1870-es évek eleje, albumin, magántulajdon

4. ábra. A kép hátoldalának felirata és ábrája (a nem teljesen autentikus, ceruzás feljegyzések mindkét hátoldalon későbbiek!)

festményportré reprodukciója. A kifejezően csúnya, idős hölgygel kapcsolatban eddig még csak egyetlen érdemi véleményt hallottam. Wagner István, Erdélyből áttelepült művészettörténész – aki korábban maga is foglalkozott Szathmárral – azt mondta: egy Románia-szerte ismert, régi népmese negatív szereplőjét ábrázolhatja a rajz.

A másik kép az 1870-es évek elején készülhetett. Úgy vélem, a rebbenő tekintetű, tiszta ruhájú, ápolt hajú fiatal férfi, akinek keze világos és nem erősen napégette; nem lehet földműves-paraszt – sőt, akár még színésznek is gondolhatjuk. Vélekedésemet a megkérdezett muzeológusok részben osztják is. Felhívták rá a figyelmemet, hogy szerintük az ábrázolt ifjú lehet bojár, gazdag paraszt, esetleg kereskedő

vagy bohém foglalkozású személy. Ruházata vegyes összeállítású, inkább ünnepi, de nem tisztán román viselet, inkább moldvai vagy havasalföldi. Kissé zavaró a nem teljesen odaillo nyakkendő és a felszalagozott kalap, valamint a földművelőkre egyáltalán nem jellemző (ondolált!) hajviselet is. Megjegyzem: Kincses Károly könyvének 40. oldalán reprodukált egy idős színészt ábrázoló Szathmári-képet, melynek modellje szintén sötét háttér előtt pózolt. Árulkodó lehet még a szőnyeg, amin a délceg ifjú állt a műteremben, hiszen annak karakteres mintáját a jövőben még egybevetethetjük a fényképész/festő másutt felbukkanó vagy publikált fotóival...

FEJÉR ZOLTÁN